

Äganderätt och rättssäkerhet

Ägar
främjandet

2008

Äganderätt och rättssäkerhet

Ägarfrågor i vardagslivet

Utvecklingen i fråga om mindre egendomsbrott av typen inbrott och butiksstölder är oroväckande. En annan företeelse som har fått störande utbredning är skadegörelse genom klotter. Även grova egendomsbrott har blivit vanliga, särskilt rån som riktas både mot enskilda personer och, kanske framför allt, mot butiker och värde transporter. Till detta har under senare år i skrämmande omfattning kommit rena våldsbrott. Utvecklingen berör enskilda människor och deras egendom så nära, att den måste granskas från flera synpunkter. För denna skrift står egendomsskyddet i centrum.

Vad det gäller är i grunden rättssäkerheten i vardagslivet. Frågorna berör grupper såsom butiks innehavare och fastighetsägare men också enskilda människor, främst i egenskap av markägare och boende, vare sig hyresgäster, bostadsrättsägare eller villaägare.

Egendomsskyddets verklighet

Att skydda den privata äganderätten – en av grundpelarna för vårt samhälle – kräver inte bara lagstiftningsåtgärder. Rent praktiska ting som bekämpning och förebyggande av egendomsbrott som stöld och skadegörelse har grundläggande betydelse. Även den enskildes möjligheter att effektivt hävda sin äganderätt är central. Ägarfrämjandet har många gånger betonat vikten av att stärka rättssäkerheten i vid mening.

Det är ett brett spektrum av åtgärder som kommer in i bilden. Hit hör inte bara att ge polisen resurser för att skydda medborgarna och deras egendom utan också t.ex. att öka medborgarnas möjligheter att själva bevaka och ta till vara sin rätt, att åstadkomma en snabbare och smidigare handläggning hos myndigheterna, och att verka för gottgörelse till de enskilda vid fel och försummelse från det allmännas sida etc. Dagsläget är inte dåligt i alla dessa hänseenden men i fråga om vissa är läget oroande. Det är av största vikt att kontinuerligt uppmärksamma dessa förhållanden. Här koncentrerar sig Ägarfrämjandet på praktiska frågor och synpunkter.

Problemens kärna

De huvudproblem som tas upp gäller den mindre grova brottslighet som man brukar samla under begreppet vardagsbrottslighet: inbrott, butikstölder, bilstölder, klotter och annan skadegörelse m.m. Ägarfrämjandet vill anmärka att ordet vardagsbrottslighet inte får leda tankarna fel, så att man nedvärderar betydelsen för dem som drabbas och det ansvar som vilar på det allmänna. Just närheten till många människor är en allvarlig aspekt. Vad det är fråga om är egentligen massbrottslighet.

Kärnpunkten är att det allmänna genom polisen och andra myndigheter ger ett bristfälligt skydd. Särskilt är det enskilda fastighetsägare och små företag i handeln som drabbas. I stor utsträckning har dessa grupper slutat att räkna med skydd av polisen. Skador betraktas i huvudsak som försäkringsfrågor. Detta är till nackdel för samhället.

Några enkla uppgifter kan belysa problemens omfattning. Varje år stjäls för cirka nio miljarder kronor i handeln genom runt 20 miljoner tillgrepp. En ”normaldag” i handeln har beräknats innebära två eller tre rån, 40-50 inbrott, 40-50 kontokortsbedrägerier, 40-50 brott begångna av anställda och 55 000 stölder och snatterier. Fastighetsägare drabbas av en årlig kostnad på mångmiljonbelopp på grund av klotter. Möjligheterna att själv skydda sig mot dessa angrepp begränsas av många olika regler och av en tyvärr ofta mycket långsam handläggning hos myndigheterna, vilkas praxis dessutom ofta varierar från en ort till en annan.

Att situationen är akut visade bl.a. en mätning av allmänhetens attityder som publicerades på nyåret (DN 4/1): Under de senaste fem åren har andelen som säger sig ha stort förtroende för polisen minskat från 73 % till 58 % medan andelen med lågt eller inget förtroende har ökat från 13 % till 22 %. Mer än nio av tio, 94 %, vill se flera poliser på gator och torg på kvällarna. Stödet för tv-övervakning på offentliga platser har ökat från 48 % till 72 % på tio år. Dessa signaler måste tas på allvar. Utvecklingen kan påverka laglydnaden negativt.

Vissa av de företeelser som står i förgrunden har sin största betydelse i städerna men sådant som inbrott, bilstölder och skadegörelse förekommer i alla miljöer. Ett problem som främst gäller landsbygden – i synnerhet den tätortsnära – är missbruk av allemansrätten. Markägaren befinner sig ofta i en hjälplös position liknande den en butiksinnehavare upplever vid snatterier eller andra störningar och som behandlas i det följande. Sådant missbruk är inte ovanligt, med onödigt slitage som konsekvens. Det har slagits fast av Högsta Domstolen (NJA (Nytt Juridiskt Arkiv) 1996 s. 495) att allemansrätten rentav kan utnyttjas kommersiellt så länge verksamheten inte vållar påtaglig skada eller olägenhet. I det aktuella målet var det fråga om att försränning hade organiserats på grannens mark. Ägarfrämjandet kan inte godta ett kommersiellt eller eljest organiserat massutnyttjande av annans fastighet.

En allsidig diskussion

När man tar upp dessa frågor är det viktigare än vanligt att tänka på att diskussionen måste vara allsidig. Olika synpunkter och intressen måste vägas mot varandra. Vi har fått ett krångligt samhälle med en mängd myndigheter med begränsade fackområden. Risken är stor att varje myndighet ensidigt tar fram och överbetonar de speciella synpunkter som faller under dess domvärjo. I samma riktning verkar medieutvecklingen som gör att varje sak gärna betraktas enögt för sig. Lagregler och andra spelregler i samhället kan påverkas negativt.

Den enskildes behov av skydd för sig själv och sin egendom måste alltid noga beaktas men kommer ofta i bakgrunden när olika intressen kolliderar. Det får konkurrera med bl.a. allmänhetens intresse av största möjliga frihet att handla och röra sig. Det frammanas då lätt en motsättning mellan kraven på egendomsskydd och på skydd för integriteten, som i stort sett är konstlad. Bådadera är fundamentala för de flesta människor. En synpunkt av grundläggande betydelse är att alla människor måste lära sig att ta ansvar för sina handlingar och deras konsekvenser. Lagstiftningen måste bygga på detta, och ungdomen måste redan i skolan få klara signaler om moral och etik.

Ägarfrämjandet har till uppgift att bevaka ägarintressena. Ägarfrämjandet vill i alla sammanhang understryka betydelsen av skydd för de enskilda och deras egendom, även i konkurrens med andra medborgerliga fri- och rättigheter. Att nedvärdera egendomsskyddet innebär att åsidosätta många människors nära intressen.

Samhällsskydd och egenskydd

Det är nödvändigt både att samhället skyddar de enskilda och deras egendom och att de enskilda själva iakttar varsamhet. Det krävs en kombination av samhällsskydd och egenskydd. Centrala uppgifter för det allmänna är att svara för ordning och trygghet, särskilt på allmänna platser, och att både förebygga och motverka brottslighet. Men av de enskilda måste krävas att de själva vidtar skäligen åtgärder till eget försvar, i första hand genom varsamhet men också genom aktiva åtgärder.

Ägarfrämjandet vill inte begränsa sig till att stämma in i de vanliga kraven på ”flera poliser”. I och för sig är dessa krav i huvudsak berättigade. Det får dock noteras att vissa insatser görs från samhällets sida. I kommentarer till attitydundersökningen framhölls t.ex. att det är ett mål att minst hälften av allt polisarbete 2010 skall ske i yttre tjänst (DN 8/1). Ägarfrämjandet stödjer dessa strävanden. Som framhållits i den allmänna debatten (t.ex. DN ledarstick 9/1) har emellertid sådana uttalanden gjorts många gånger förr utan nämnvärda resultat. Nyligen (SvD 10/3) upplystes bl.a. att endast var tredje polisman i Stockholm har yttre tjänst.

Bristerna i samhällsskyddet har medfört att den andra sidan, egenskyddet, har kommit att bli en allt viktigare del av den samlade bilden. Ägarfrämjandet vill betona tre synpunkter: Kraven på egenskydd får aldrig leda till att den som drabbas av brott uppfattas som medansvarig; för själva gärningen är alltid gärningsmannen ensam ansvarig. De krav som ställs på egenskydd måste också motsvaras av legala och praktiska möjligheter att leva upp till dem, och samhället måste genom förbättrad service och rättssäkerhet ge motprestationer när de enskilda tar på sig en större del av ansvaret.

Egenskyddet: Rätt att vägra tillträde

Rörande egenskyddet bör först tre frågor om rättsläget besvaras: Vilken rätt har man att själv, utan hjälp av polis, hindra annan att få tillträde till hemmet, kontoret, butiken? Kan man själv avhysa den som mot ens vilja berett sig tillträde och/eller vägrar att avlägsna sig? Vilka åtgärder kan man vidta själv vid misstanke om brott?

I princip kan man vägra tillträde. Den som ändå tar sig in hos någon annan gör sig skyldig till hemfridsbrott, om det gäller hemmet, eller olaga intrång, om det gäller annan lokal. Den som utsätts för intrång har rätt att försöka hindra det enligt reglerna om nödvärnsrätt (24:1 brottsbalken, BrB). Sådan rätt föreligger bl.a. för att avvärja ”ett påbörjat eller överhängande brottsligt angrepp på person eller egendom” och mot den som ”olovligen trängt in i eller försöker tränga in i rum, hus, gård eller fartyg”. En yttersta gräns för det våld som får användas anges med uttrycket, att nödvärnshandlingen ”med hänsyn till angreppets beskaffenhet, det angripnas betydelse och omständigheterna i övrigt är uppenbart oförsvarlig”.

En lucka i skyddet är att det inte utgör olaga intrång, och därmed inte brott, att bereda sig tillträde till en lokal, som är öppen för allmänheten, trots att ägaren eller den annars ansvarige motsätter sig det. Detta har fastslagits av Högsta Domstolen efter en avvägning mellan ägarens anspråk på att få skydda sin egendom och rätten för envar att fritt få tillträde till platser som är öppna för allmänheten. Rättsläget innebär naturligtvis inte att det saknas möjlighet att sätta emot utan bara att reglerna om straffrihet vid nödvärn inte gäller. I stället gäller vanliga regler, t.ex. om misshandel. Den som vid försök att hindra någon att komma in i en lokal gör något som går utöver gränsen för våld i BrB:s mening, kan alltså dömas till ansvar. En restaurang anses dock ha en vidare rätt att avvisa gäster än en butik har att avvisa kunder.

Ägarfrämjandet anser att dagens rättsläge ger butiksägare ett otillräckligt stöd. Det är självklart att en handlare inte utan goda skäl vill hindra någon att komma in i butiken. Att innehavarens intresse av att hindra värderas lägre än (den föregivna) kundens intresse att få tillträde är ett typexempel på en felaktig avvägning mellan motstående intressen.

En möjlighet är att införa en motsvarighet till den s.k. huliganlagen, lagen (2005:321) om tillträdesförbud vid idrottsarrangemang. Den innebär att åklagare kan på ansökan meddela tillträdesförbud för en person, ”om det på grund av särskilda omständigheter finns risk för att han eller hon kommer att begå brott under” idrottsarrangemang och ”brottet är ägnat att störa ordningen eller säkerheten där”. Det skall särskilt beaktas om personen tidigare har begått ett sådant brott efter femton års ålder. Ett förbud gäller högst ett år. Förfarandet är noga reglerat, med rätt att överklaga till domstol. Möjligheten att utsträcka lagstiftningen till butiker och liknande lokaler avvisades under förarbetena, bl.a. därför att beslut om tillträdesförbud inte borde få fattas av enskilda, utan möjlighet att överklaga. En ny utredning har nyligen tillsatts.

Genom en sådan lag löser man vissa problem. Överträdelse av ett förbud kommer att innebära ett brott i sig – en överträdelse av lagen – fastän det inte blir olaga intrång i BrB:s mening. Den som drabbas av intrånget får därmed större möjligheter att skydda sig och sätta sig till motvärn. Utredningsinitiativet är därför glädjande. Det är dock angeläget att övervägandena inte begränsas till att gälla enbart en motsvarighet till huliganlagen. Beslutsförfarandet enligt den är alltför högtidligt och byråkratiskt för de vardagssituationer det nu gäller. Det är inte naturligt att jämställa butiksfallen med dem vid ett idrottsarrangemang med kanske tiotusentals deltagare. Än mera gäller detta vid en jämförelse med den besöksförbudslag (1988:688) som direktiven också nämner. Det sägs inte heller mera än att ”inriktningen” skall vara en reglering med ”förebild” i de båda lagarna. Ägarfrämjandet förordar att man i detta sammanhang även ser över gränserna för brottet olaga intrång och reglerna om nödvärnsrätt. Utgångspunkten bör vara att en butiksägare ska ha samma rätt som en restaurangägare att själv bestämma vilka besökare han eller hon vill ta emot, givetvis med beaktande av reglerna mot diskriminering.

Egenskyddet: Rätt att avhysa

Nästa fråga gäller rättsläget när någon har kommit in i en lokal mot innehavarens vilja. Vilka möjligheter finns det att avhysa vederbörande utan att kalla på polis? Läget är klart då det gäller hemfridsbrott eller olaga intrång. Enligt en särskild punkt föreligger nödvärnsrätt ”mot den som vägrar att lämna en bostad efter tillsägelse”. Man har alltså rätt att köra ut även en person som man har släppt in frivilligt men som sedan inte vill gå. Den punkten gällde tidigare (före 1994) även mot den som hade olovligen inträngt i rum, hus, gård eller fartyg. I de fallen finns alltså numera nödvärnsrätt bara vid försök att avvärja själva inträngandet men inte vid ”renodlat” avhysande. Det får praktisk betydelse t.ex. när en person misstänks ämna stjäla men inte uppträder hotfullt eller våldsamt. Och i fråga om butik gäller ingen nödvärnsrätt alls, eftersom önskat tillträde inte är straffbelagt som olaga intrång, vilket däremot gäller kontor och annan arbetsplats.

Ett praktiskt problem framför allt för innehavare av små butiker är ofta att bli av med personer som kommer in i lokalen och uppehåller sig där länge med samtal etc. utan att handla (”står och hänger”). Det behöver inte alls vara fråga om stöldavsikt, och särskilt på landsbygden fyller ofta butikslokaler en social funktion. Ibland blir det emellertid, både i stan och på landet, fråga om att en person stör eller skapar en olustig, i värsta fall hotfull stämning på en liten och trång arbetsplats. Det skulle därför vara bra om samma regler gällde för den som vägrar lämna en butikslokal som för den som vägrar lämna en bostad.

Den som vill köra ut någon från en lokal har alltid att tänka på bestämmelsen i 4:4 BrB om olaga tvång. Den träffar ”den som genom misshandel eller eljest genom våld eller genom hot om brottslig gärning tvingar någon att göra, tåla eller underlåta något”. Det är alltid viktigt att se upp med att inte överträda gränsen för våld i BrB:s mening.

Liknande situationer som uppkommer för butiks innehavare kan lätt inträffa även för t.ex. markägare, som påpekats i det föregående. Gränsen för allemansrätten är både känslig och oklar. När föreligger ett missbruk som åstadkommer ”nämnvärd skada eller olägenhet”? En markägare som anser att gränsen har överskridits har i praktiken inga möjligheter att hävda

sin rätt. Han eller hon får inte handgripligen avhysa den som smutsar ned eller på annat sätt skadar egendomen, och utsikterna att få polisens hjälp är utomordentligt små.

Ägarfrämjandet anser det nödvändigt att även sådana situationer som pekats på här övervägs i samband med den aktuella utredningen om en lag om tillträdesförbud för butiker m.fl.

Egenskyddet: Rätt att ingripa mot brott

Vid brott gäller utöver reglerna om olaga intrång, nödvärnsrätt m.m. även bestämmelsen om s.k. envarsgripande (24:7 rättegångsbalken, RB): ”Om den som har begått brott, på vilket fängelse kan följa, påträffas på bar gärning eller flyende fot, får han gripas av envar. --- Den gripne skall skyndsamt överlämnas till närmaste polisman.” Detta innebär alltså bl.a. att en snattare kan hållas kvar i en butik tills en polisman kommer. Förutsättningen är dock att han eller hon har ertappats ”på bar gärning”. Det räcker inte med en aldrig så stark misstanke. Rättsläget innebär, för att direkt citera Högsta Domstolen (NJA 1990 s. 324), ”att varje medborgare som med laga stöd skall gripa någon får, i den mån andra medel är otillräckliga och det med hänsyn till omständigheterna är försvarligt, använda våld för att genomföra åtgärden, om den som skall berövas friheten försöker undkomma eller gör motstånd”.

Bestämmelsen ger i sig ingen befogenhet att t.ex. se i en väska eller i fickor. Högsta Domstolen slog dock fast i den nyss citerade domen, att den som genomför ett envarsgripande har rätt att ”som påtryckningsmedel” omhänderta egendom som den som ska gripas bär med sig. Det motiverades bl.a. med att bestämmelsen ”ger rätt till våld mot person, något som alltid är allvarligare än åtgärder mot egendom”.

Även i detta sammanhang får man också tänka på bestämmelsen om olaga tvång i 4:4 BrB.

Vad som har sagts nu med utgångspunkt i butiksnatterier är tillämpligt även på klotter. Envar som påträffar en klottrare på bar gärning har alltså rätt att göra ett envarsgripande och att därvid ta hand om egendom, t.ex.

färgburkar och penslar, och har också i sista hand rätt att tillgripa visst våld för att hindra att klottraren avviker innan en polisman påträffats.

Ägarfrämjandet menar att den aktuella utredningen även bör ta upp regeln om envarsgripande och överväga om den bör skärpas något. Ett alternativ som bör prövas är att ge legitimerad bevakningspersonal något vidgade befogenheter, t.ex. att vid brottsmisstanke visitera en väska. Möjligen bör utredningen även ta upp brottet olaga tvång. Som framgått av det föregående bör både snatteri och skadegörelse i form av klotter beaktas vid utredningen.

I detta sammanhang bör nämnas att en ny handläggningsrutin har utvecklats hos polisen för att förenkla hanteringen av butiksstölder, den s.k. snattelefonen. Denna är ett direktnummer till polisen för anmälningar av stölder. Syftet är att snatteribrott i största möjliga utsträckning skall utredas via telefon i anslutning till att brottet anmäls av butiken. Beredningen för rättsväsendets utveckling har också avgett ett delbetänkande (SOU 2002:44) om enklare handläggning av snatteribrott, vilket dock inte ännu har lett till lagstiftningsåtgärder.

Det är positivt att man söker finna enklare vägar för att ingripa mot snatteribrott. Överhuvudtaget anser Ägarfrämjandet att det är angeläget att underlätta och effektivisera samhällets reaktion mot de typer av ”brottslighet i vardagslivet” som diskuteras nu.

Egenskyddet: Bevakningsåtgärder

Ägarfrämjandet har redan understrukit vikten av att ägare iakttar skäligen försiktighet i fråga om sin egendom. Hit hör främst att i den utsträckning som är motiverad ordna med bevakning, larm och liknande. Särskilt viktig i handeln och andra kommersiella sammanhang är möjligheten till kameraövervakning. Brottsförebyggande rådet har nyligen genomfört en undersökning och lagt fram en rapport (2007:29) som belyser betydelsen av sådan övervakning för brottspreventionen. Av intresse är också en liknande rapport (2007:28) om förbättrad belysning utomhus som en alternativ åtgärd från samhällets sida för att minska brottsligheten.

Här möter den klassiska avvägningen mellan kravet på personlig integritet och andra intressen, t.ex. att öka utsikterna att kunna beivra begångna brott eller ägares önskan att skydda sin egendom eller envars önskan skydda sin person när man känner sig särskilt hotad i sitt hem eller annan lokal. Bestämmelser finns i lagen (1998:150) om allmän kameraövervakning. Den framhåller redan i inledningen att sådan åtgärd ”skall ske med tillbörlig hänsyn till enskilds personliga integritet”. För att garantera detta uppställs regler om skyldighet att genom skyltning eller på annat verksamt sätt upplysa om att övervakning sker. Tillstånd av länsstyrelsen krävs för att en övervakningskamera skall få vara uppsatt så att den kan riktas mot en plats dit allmänheten har tillträde. Undantag görs under vissa förutsättningar bl.a. för övervakning som företas av polisen och Vägverket, och det räcker med anmälan i fråga om banklokal, lokal hos kreditmarknadsföretag och postkontor. T.ex. en butiksägare som vill skydda sin butik eller en fastighetsägare som vill motverka klotter får emellertid ansöka hos länsstyrelsen. Denna har befogenhet att föreskriva upplysningsplikt och uppställa vissa andra villkor.

Ägarfrämjandet anser att även dessa bestämmelser behöver ses över. I första hand bör kravet på tillstånd ersättas av en anmälningsskyldighet när det är fråga om butiksägare m.fl. Det klagas ofta på att förfarandet är långsamt och byråkratiskt och att praxis varierar mellan länsstyrelserna. Vid intresseavvägningen bör ägar- och företagareintressena väga tyngre än de har gjort hittills.

Allmänheten har idag förståelse för behovet av ett skydd. En rad uppmärksammade rån och andra grova våldsbrott har medverkat till detta.

En viktig form av bevakning är den som sker genom auktoriserade vaktbolag med godkänd personal. Bestämmelser finns i lagen (1974:191) om bevakningsföretag. Skyddet organiseras på många olika sätt. Vanligt förekommande är gemensam bevakning av villaområden och av flera butiker i samma område eller i en galleria eller ett varuhus. Större affärslokaler (stormarknader) ordnar ofta övervakning på egen hand, ibland även vid sidan av vaktbolaget genom egen personal som går omkring i lokalen. Larmsystem finns av många olika utformningar för både villor, hyres- och bostadsrättslägenheter och affärslokaler.

Vaktpersonal finns av olika typer. Den mest kvalificerade kategorin är ordningsvakterna, för vilka det finns både en särskild lag (1980:578) och en förordning (1980:589). Såväl BrB och RB som t.ex. polislagen ger ordningsvakter vissa uppgifter av polisiär natur och därmed större befogenheter än vanliga väktare. Det gäller bl.a. möjlighet att avvisa, avlägsna eller omhänderta en person med stöd av 13 § polislagen som talar om att någon ”genom sitt uppträdande stör den allmänna ordningen eller utgör en omedelbar fara för denna”. Ordningsvakter förordnas av polismyndighet som ska ange vilket tjänstgöringsområde och vilken verksamhet förordnandet gäller. En ordningsvakt lyder under polismyndigheten i distriktet och får tjänstgöra vid bl.a. allmänna sammankomster, offentliga tillställningar, ”bad- eller campingplatser och lokaler för idrott, friluftsliv, spel, lek, förströelse eller liknande som allmänheten har tillträde till” liksom lokaler där alkohol serveras till allmänheten med särskilt tillstånd. Ordningsvakter får förordnas även i andra fall ”om det finns ett särskilt behov och det är av väsentlig betydelse från allmän synpunkt”. En ordningsvakt kan vara anställd vid ett auktoriserat bevakningsföretag men behöver inte vara det. Förordningen innehåller ytterligare bestämmelser om bl.a. utbildning.

Det är angeläget att gällande bestämmelser utformas så att både ordningsvakter och väktare kan anlitas i den utsträckning det är motiverat av hänsyn till både allmänheten, butiksinnehavare, fastighetsägare och andra. Det är också viktigt att det finns tillgång till ordningsvakter och väktare i tillräcklig utsträckning och att det erbjuds en god utbildning. Detta syns fungera

tillfredsställande. Däremot finns det anledning att se över vilka befogenheter som kan anförtros både ordningsvakter och väktare. Man måste vara försiktig när det gäller enskilda personers möjligheter att agera, men det borde vara möjligt att sträcka sig något längre i fråga om väktare. Kanske kan vissa luckor i skyddet mot främst butikssnatterier och klotter undanröjas den vägen. Ägarfrämjandet kan inte bedöma om det är personellt och ekonomiskt realistiskt att tänka sig att ordningsvakter anlitas i större utsträckning än för närvarande.

Även mindre ingripande och kostsamma åtgärder kan förbättra egendoms- skyddet. Ett exempel är att butiksägare sätter upp fotografier i personalutrymmen på personer som har snattat eller annars uppträtt på oönskat sätt. Särskilt om det finns många biträden kan detta underlätta en någorlunda effektiv bevakning. Det har dock hänt att en sådan åtgärd har bedömts som förtal. Det är givetvis angeläget att inte personer hängs ut på detta sätt utan sakliga skäl, men det är enligt Ägarfrämjandets mening stötande om straffbarhet kommer i fråga utan att direkt förtalsuppsåt eller diskriminering kan styrkas. Eftersom förtalsbrottet enligt BrB förutsätter uppsåt, borde rättsläget vara klart, men uppgifter ”från fältet” pekar i annan riktning.

Det har också hänt att väktare ansetts förfara olagligt när de har fotograferat och registrerat personer som har gripits för butikssnatteri eller klotter. Eftersom digitala bilder faller under personuppgiftslagen, kan förfarandet enligt Datainspektionen utgöra ett brott mot den lagen. Rättsläget idag kan vara att det är lagligt att använda ”gammaldags” kamerautrustning men olagligt att använda digitalkamera eller kameramobil. Ett så krångligt och orationellt rättsläge måste givetvis klargöras.

Egenskydd: försäkringar, skadestånd, kostnader

Till normal aktsamhet hör att försäkra sin egendom. Givetvis finns det situationer där man kan ha förståelse för att en person inte har tagit tillgänglig försäkring, men de gäller knappast de grupper som främst kommer in i bilden här: villaägare och andra fastighetsägare, hyresgäster och bostadsrättsägare, butiksinnehavare m.fl. Dessvärre förekommer det emellertid att försäkring vägras i vissa fall där rån och inbrott varit särskilt vanliga, t.ex. för en guldsmedsbutik. Detta har rentav hänt i centrala Stockholm, trots att affärsinnehavaren iakttagit all önskvärd aktsamhet, med gallerfönster, larm etc. Ett annat praktiskt fall är att försäkringspremien stiger till belopp som inte affären kan bära. I sådana situationer måste det konstateras att egenskyddets möjligheter är uttömda. När samhällsskyddet visat sig inte fungera genom bevakning och skydd får man söka andra vägar för att utkräva samhällets ansvar.

Ägarfrämjandet vill peka på två möjligheter. Den ena är att ge ersättning ur brottsofferfonden (lagen 1994:419). Den andra är att utsträcka det allmännas skadeståndsansvar enligt skadeståndslagen (1972:207). Huvudbestämmelsen i 3:2 är begränsad till att gälla vid myndighetsutövning. Den gränsen bör kunna överskridas i vissa fall då en för det allmänna verkligt central verksamhet uppenbarligen inte har skötts på ett för medborgarna acceptabelt sätt.

Rakt motsatt väg förefaller man ha gått i Stockholm i fråga om klotter. I de lokala ordningsföreskrifterna har det nyligen föreskrivits att det är fastighetsägarnas skyldighet att snarast avlägsna klotter. Ingenting har sagts om ersättning för kostnaderna. Ägarfrämjandet avvisar klart alla åtgärder som innebär att kostnader för bristfälligt samhällsskydd vältras över på fastighetsägare, företagare eller andra ägare.

Andra exempel på företagares problem

Ett aktuellt exempel på hur intresseavvägningar kan bli ensidiga till nackdel för ägare och företagare ger frågan om minknäringen. Djurskyddet inom näringen har kritiserats och brister har konstaterats. Det har hänt att djurrättsaktivister släppt ut minkar som hållits i vissa företag. Det innebär naturligtvis ett brott och orsakar skada för ägaren. En utredning har föreslagit en skärpning av djurskyddslagen (Ds 2005:32). Den medgav att de nya kraven kunde leda till att företag skulle få läggas ned. Remisskritik framfördes mot bl.a. att både själva ingreppen i näringen och reglerna om ersättning till djurägare var oförenliga med regeringsformens och Europakonventionens skydd för äganderätten. Ett förslag till lagändring remitterades till Lagrådet men (den nya) regeringen beslöt att inte fullfölja ärendet till riksdagen.

Ägarnas synpunkter fick alltså i utredningsskedet helt vika för djurskyddsintressena. Dessa var i och för sig viktiga, men som Ägarfrämjandet förut framhållit måste motstående intressen alltid vägas samman om resultatet ska bli bra. Det är just detta som reglerna om egendomsskydd i grundlagen och konventionen syftar till: Villkor uppställs både för när ingrepp ska få ske och om ersättning till de drabbade. Det är viktigt att se hur näringsfriheten berörs av ärendet. Ägarfrämjandet verkar för största möjliga näringsfrihet.

Överhuvudtaget är pälsverksnäringen ett bra exempel på en verksamhet som är särskilt utsatt i dagens samhälle. Många butiksägare råkar ut för angrepp och trakasserier i form av klotter, demonstrationer utanför butikerna för att mota bort kunder etc. (t.ex. DN 17/1). Att djurrättsaktivister har rätt att agitera för sina åsikter är lika självfallet som demonstrationsrätten, men det är inte acceptabelt att demokratiska fri- och rättigheter används för att åsamka skada för enskilda näringsidkare som bedriver verksamhet inom de ramar som riksdagen har fastställt.

Ett annat exempel på problem som uppkommer för butiks innehavare i det moderna samhället – likartat med dem som upplevs av pälsaffärer och liknande – är olägenheter i samband med Reclaim the streets och liknande företeelser. Man tänker i detta sammanhang spontant på kravallerna i Gö-

teborg 2001. Det väsentligaste är emellertid i praktiken de olägenheter som orsakas av fredliga demonstrationer. Någon inskränkning av demonstrationsfriheten, som ju är grundlagfäst, vill Ägarfrämjandet inte förordna, men det är nödvändigt att stat och/eller kommun uppmärksammar de skador som åsamkas näringsidkare av skilda slag. Särskilt viktigt är att demonstranter aldrig får tillåtas att rent fysiskt hindra kunder att gå in i en butik, en regelsom brukar iakttas vid fackliga blockader.

Gallerior är ett allt viktigare inslag i bilden av handeln. De är särskilt utsatta för de typer av åtgärder som har berörts i det föregående. Detta är delvis en följd av att de i gällande bestämmelser behandlas som allmänna platser fastän de är enskilda. Ägarfrämjandet förordar en översyn av ordningslagen och anknytande lokala föreskrifter i syfte att bereda ökad säkerhet.

Upprätthållande av allmän ordning har i alla tider och i alla organiserade samhällen varit en av de mest centrala uppgifterna för det allmänna. I de fall som Ägarfrämjandet nu åsyftar, har denna uppgift inte klarats av på ett fullt tillfredsställande sätt. I stor utsträckning får deskadefall som inträffar regleras genom försäkringar. Helt täcks dock inte alltid alla direkta och indirekta skador på den vägen. Uteblivna intäkter på grund av olägenheter i trafiken kan innebära en avsevärd förlust som åtminstone inte blir helt täckt. Även i dessa fall kan man enligt Ägarfrämjandets mening ifrågasätta om inte det allmänna bör bära ett visst ekonomiskt ansvar eftersom samhällsskyddet har fallerat.

Ökad rättssäkerhet – stärkt näringsfrihet

Genomgången visar att förutsättningarna för ett gott egenskydd kan och bör förbättras på en rad punkter. Detta är till fördel både för det allmänna och för de enskilda. Det är emellertid nödvändigt att sådana åtgärder kombineras med andra insatser som allmänt stärker rättssäkerheten i vid mening och därmed återverkar positivt på skyddet för person och egendom. Vad som syns mest angeläget idag är kraftåtgärder för att få till stånd en snabbare handläggning hos både myndigheter och domstolar. Ett önskemål som dessvärre har blivit alltmer viktigt är vidare att minska kostnaderna för att ta till vara sin rätt. Möjligheterna att få rättshjälp eller ersättning av motparten för rättegångskostnader bör ses över och göras mera generösa för dem som drabbas av brott. Angeläget är också att skapa bättre garantier för att en kvalitativt godtagbar handläggning alltid sker hos förvaltningens myndigheter. Vissa regler om detta ges i förvaltningslagen men tillämpningen uppvisar ofta brister som inte kan accepteras. Arbete på en bättre, mera utvecklad förvaltningslag har nyligen satts igång. Det arbetet är enligt Ägarfrämjandets mening av stor vikt.

Eftersom en stor del av de skador som orsakas av egendomsbrott och ordningsstörningar drabbar näringsidkare av olika slag, är det också viktigt att understryka behovet av åtgärder som allmänt förbättrar företagsklimatet i vårt land. I första hand krävs skyndsamma och kraftfulla insatser för minskade regleringar av olika näringsverksamheter. Särskilt angeläget är att minska tillståndskraven som har blivit mycket omfattande och delvis förvandlat samhällsnyttig verksamhet till arbete som kan få utföras om stat eller kommun ger sitt tillstånd. Ett exempel på ett onödigt tillståndskrav har getts i det föregående med kamerabevakning, men det är bara ett obetydligt axplock ur mängden. Genom att begränsa föreskrifter av detta slag kan man förbättra de praktiska förutsättningarna för en verklig näringsfrihet.

Sammanfattning

Utvecklingen i fråga om egendomsbrott är oroväckande. Särskilt gäller det inbrott, butiksstölder och skadegörelse genom klotter, men även grova brott har blivit vanliga, t.ex. rån mot både enskilda, butiker och värdetransporter. För äganderättens verklighet har bekämpning och förebyggande av egendomsbrott grundläggande betydelse liksom upprätthållande av allmän ordning. Detta är centrala samhällsuppgifter, men det skydd som ges idag är bristfälligt. Särskilt drabbas enskilda fastighetsägare och små företag i handeln.

För att samhället ska fungera bra krävs både ett gott samhällsskydd och att de enskilda iakttar omsorg och varsamhet för att skydda sig själva. Ägarfrämjandet har granskat de regler som gäller idag och uttalar sammanfattningsvis följande.

- Kraven på egenskydd måste alltid motsvaras av legala och praktiska möjligheter att leva upp till dem, och ge uttryck för det självklara förhållandet att brottsoffret inte är medansvarigt utan gärningsmannen alltid ensam ansvarig för sin handling.
- Alla bestämmelser måste ge klara signaler som gör det möjligt för samhällets, främst polisens, insatser att präglas av snabbhet, förutsägbarhet och tydlighet.
- Det är glädjande att frågan om en ”huliganlag” för butiker m.fl. utreds. Det är viktigt att förfarandet görs betydligt enklare än enligt den gällande lagen som är anpassad för stora idrottsevenemang.
- En huliganlag för butiker m.fl. måste kompletteras med andra åtgärder för att tillgodose vardagsbehoven för butiksinnehavare, fastighetsägare och andra. Grundläggande regler om brott och brottsutredningar bör anpassas bättre till dessa vardagsbehov.
- Det bör övervägas om brottsbalkens regler om olaga intrång och om nödvärnsrätt bör utvidgas något. Butiks- och restaurangägare ska ha rätt att bestämma vem som ska få tillträde och att både hindra oönskade personer att komma in och köra ut dem.
- Även reglerna om olaga tvång och förtal bör prövas med särskild tanke på den som bara vill freda sin egen affärslokal.

- Det bör övervägas att vidga möjligheten till s.k. envarsgripande till att gälla inte bara då någon ertappats på bar gärning utan även då en kvalificerad misstanke föreligger.
- Det bör räcka med anmälan för att butiksinnehavare skall få sätta upp en övervakningskamera. Tillstånd bör inte krävas.
- Ordningstvakter bör få anlitas i alla sammanhang där det är motiveerat för att tillgodose allmänhetens eller näringsidkares behov av skydd.
- Både en ordningstvakt och en godkänd vaktare vid ett auktoriserat vaktbolag bör ha befogenhet att visitera väskor och fickor vid kvalificerad misstanke om egendomsbrott.
- Det allmänna bör bära det ekonomiska ansvaret när en affärsinnehavare vägras försäkring på grund av upprepade egendomsbrott. Det kan genomföras t.ex. via brottsofferfonden eller genom en utsträckning av det allmännas skadeståndsansvar.
- Det allmänna bör också bära ett ekonomiskt ansvar för skada som åsamkas näringsidkare vid upplopp, ”reclaim the streets” etc. och som inte täcks av försäkringar.
- Gallerior bör beredas ett bättre skydd. En översyn av ordningslagen och lokala ordningsföreskrifter bör ske för att klarare markera att de är enskilda och inte allmänna platser.

Staten måste också vidta åtgärder för att allmänt förbättra rätts säkerheten och näringsfriheten i vid mening. Ägarfrämjandet kräver bl.a. följande.

- Snabbare handläggning måste komma till stånd hos myndigheter och domstolar.
- Handläggningens kvalitet måste förbättras bl.a. genom en bättre förvaltningslag.
- Medborgarnas kostnader för att ta till vara sin rätt måste bli mindre än idag.
- Regleringen av företagsamheten, särskilt tillståndskraven, bör minskas kraftigt.

I Ägarfrämjandet ingår:

Fastighetsägarna Sverige

Box 16132, 103 23 Stockholm. Besöksadress: Drottninggatan 33
Tel. 08-613 57 22, E-mail: info@fastighetsagarna.se

Lantbrukarnas Riksförbund

105 33 Stockholm. Besöksadress: Franzéngatan 6
Tel: 08-787 50 00, E-mail: info@lrf.se

Svensk Handel

103 29 Stockholm, Besöksadress: Regeringsgatan 60
Tel: 08-762 77 00, E-mail: info@svenskhandel.se

Sveriges Aktiesparares Riksförbund

113 89 Stockholm. Besöksadress: Rådmanngatan 70A
Tel: 08-506 515 00, E-mail: sarf@aktiespararna.se

Bostadsrättsorganisationen SBC

Box 1353, 111 83 Stockholm. Besöksadress: Luntmakargatan 18
Tel: 08-501 150 00, E-mail: sbc@sbc.se

Sveriges Jordägareförbund

Box 162, 597 24 Ätvidaberg. Tel: 0120-858 26,
E-mail: kansli@jordagarna.se

Villaägarnas Riksförbund

Box 7118, 192 07 Sollentuna. Besöksadress: Johan Berndes väg 8-10
Tel: 010-750 01 00, E-mail: info@villaagarna.se

Ordförande: Lars-Erik Forsgårdh (le.forsgardh@hotmail.com)
Generalsekreterare: Karin Åhman (karin.ahman@agarframjandet.se)

tel: 08-24 53 49
www.agarframjandet.se